

Bulletin společnosti přátel historie města Chrastavy

№ 275
7-8 / 2021

Vaření piva v Chrastavě a pivovary v nejbližším okolí

Česká republika – národ pivařů. Se svojí spotřebou piva patří naše země už dlouhá léta na absolutní špičku v celém světě. V roce 2018 připadala na jednoho Čecha spotřeba v průměru 138 litrů žlutavého moku (druží byli Rakušané se sto pěti litry, následovalo Německo se sto litry).

Vaření piva (lépe řečeno jemu podobného nápoje) je prokázáno už tisíc let před naším letopočtem a jeho kolébkou bývá označována Mezopotámie. Samotný výraz PIVO je staroslověnského původu a označuje nápoj „nejobyčejnější a nejrozšířenější“.

Nejstarším pivovarem doloženým na území Čech je pivovar při Břevnovském klášteře, založený mnichy v roce 993.

Jak to bylo s vařením piva v Chrastavě?

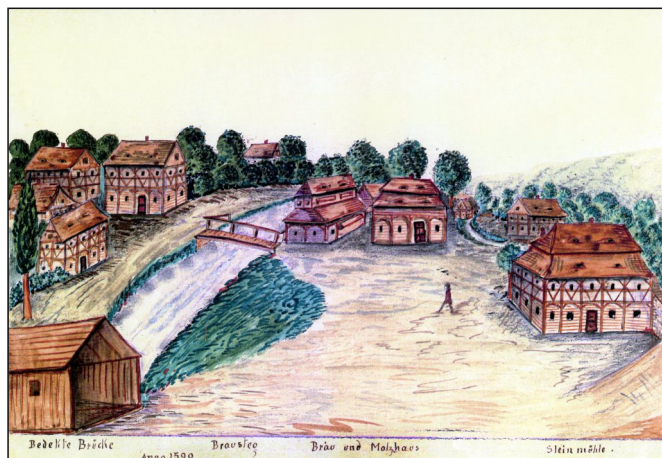
Vše se odvíjelo od udělení tzv. várečného práva městu. Poprvé toto právo pro Chrastavu vydobyl Mikuláš II. z Donína (zemřel 1542), majitel Grabštejna a grabštejnského panství, pod které jako poddanské městečko spadala i Chrastava. Právě za jeho državy bylo v roce 1516 Chrastavě uděleno právo várečné a také právo konat dva výroční trhy – jarmarky.

Podle tohoto práva si tedy mohli měšťané sami vařit pivo, které se vypilo v městečku Chrastavě a také v tehdy samostatné Horní a Dolní Chrastavě. Hned si pořídili varnou pánev a nezbytné nádoby, které byly dočasně umístěny do kůlny, kde se pivo vařilo do doby, než bylo město schopno v roce 1536 postavit pivovar.

Ten byl v uvedeném roce dokončen na tzv. ostrově, resp. v prostoru na soutoku Vítkovského potoka a Jeřice. Pivovar sestával z varny, sladovny, stáje (maštale) a kůlny, ve které se do té doby pivo vařilo.

Měšťané zaměstnávali a platili pivovarského čeledína (sládka), který se vyučil vaření piva, aby pro ně tuto činnost odborně zajišťoval. Vždy se vařilo pro čtyři měšťany, z várky jim každému připadl stejný díl. Ke každé várce bylo předepsáno přesné množství sladu a chmele, rozměry nádob a cena, stejně jako odvody vrchnosti a obci, a tehdejší starosta dohlížel na dodržování existujících nařízení.

Várečné právo potvrdil svým písemným výnosem z

Rekonstrukce prostoru na soutoku Jeřice a Vítkovského potoka, kterou nakreslil Gregor Knesche (1843–1921). Uprostřed je zobrazena i varna a sladovna chrastavského pivovaru.

Na kresbě je zobrazena i lávka, která tady stávala. I když byla od té doby mnohokrát stržena povodní (naposledy v roce 2010, vyměněna za zvedací), nesla až do odsunu Němců v roce 1945 místní název „Pivovarská lávka“.

15. ledna 1568 i nový majitel panství Jiří Mehl z Střelice (1514–1589), který jej koupil v roce 1562. Tato na pergameni psaná listina je uchována dodnes ve Státním okresním archivu v Liberci a je otištěna na stranách 4–5 tohoto bulletinu.

Pivovar postavilo panstvo, od něhož si jej za přiměřenou cenu koupili měšťané, z nichž každý musel složit svůj podíl ve stanovených splátkách. Díky tomuto výnosnému zdroji příjmů přišli měšťané k obstojnému stále rostoucímu jmění a městečko pomalu, ale vytrvale, bohatlo. Na to poukazuje skutečnost, že po dokončení pivovaru mělo městečko padesát právozářných měšťanů.

V tomto období vznikla také rozepře mezi starými a nově přišedšími měšťany, kdy starší nechtěli novým měšťanům právo zářné přiznat. Mikuláš II. tento spor urovnal tím, že nařídil, že noví měšťané městečka mají mít ve všech záležitostech stejná práva, jako původní měšťané, ale též mají mít stejné závazky (finanční – splátky).

Ale tato radostná doba netrvala dlouho. Na vině byly ničivé živly a Chrastava o své výnosy z vaření piva přišla. Zavinila to povodeň. Stalo se tomu v létě 1595, kdy nepřetržitý – osm dní trvající déšť – přeměnil řeku Jeřici i Vítkovský potok v dravé proudy. Voda rychle stoupla a namířila si to skrze všechny ulice města Chrastavy a pivovar úplně zničila. Škody způsobily především trámy, které Jeřice připlavila až z Oldřichova v Hájích. A tak historie opravdového chrastavského pivovaru trvala jen necelých šedesát let (1536–1595).

Od té doby v Chrastavě vařili pivo jen jednotliví měšťané odděleně. Stejně tak bylo vrchností několikrát uděleno privilegium pálit kořalku.

Ve Státním okresním archivu v Liberci je v důstojném a hlavně bezpečném a klimatizovaném prostředí uloženo hned několik pro Chrastavu v minulosti velmi významných listin, psaných na pergamen, tedy vysušenou a vyhlazenou kůži z oslů, ovčí či koz. Ta byla olůvkem nalinkována a texty na linky psali písaři seříznutým husím brkem inkoustem, který byl vyráběn z duběnek reakcí se železem. Inkoust byl také někdy vyráběn ze sazí. Na pečeti z včelího vosku obarveného rumělkou byl téměř vždy erb toho, kdo listinu vystavil.

Vraťme se ale k historii vaření piva v Chrastavě. Ta byla po dlouhou dobu nenávratně přerušena a je tomu tak dodnes.

V roce 2011 existoval projekt společnosti 100P s.r.o. Marka Vávry na vybudování pivovaru v budově tzv. kamenného mlýna (známý pod novodobým názvem SEPP), přestavěného později na Jägerovu textilní továrnu, který byl ale závislý na dotaci z Evropské unie. Ta nedopadla v Chrastavě, ale Marek Vávra ji nakonec sehnal na obnovu „známějšího“ zámeckého pivovaru ve Frýdlantě a vaří zde pivo Albrecht. Starou budovu frýdlantského pivovaru zakoupil v roce 2010 a po nutných úpravách a postupné rekonstrukci tady bylo od roku 2014 obnoveno vaření piva.

A další pivovary v našem okolí?

Hraběcí pivovar v Nové Vsi

Pivovar dala postavit šlechtična Kateřina z Redernů (1553–1617) v roce 1612 (stejně jako pivovary ve Frýdlantě a v Grabštejně) nedaleko od panského statku. Je však téměř jisté, že v obci byla již dříve možnost vařit pivo. Podle listiny z roku 1589 měla vdova po Franzi ze Schwanitz, které patřil tzv. horní statek ve Vítkově a čtyři zahradní parcely na Růžku jako výměnek, oprávnění vařit pivo pro vlastní potřebu.

První várka piva v novém novoveském pivovaru byla hotova již 13. listopadu 1613. Podle záznamů, které byly objeveny v bání kostela při opravě v roce 1617, dala Kateřina z Redernů starší zařízení na vaření piva opravit a rozšířit. Novoveský pivovar původně sloužil pouze pro zaměstnance panského statku. Kateřina a její syn Kryštof ale usilovali o to, aby byli pivem zásobováni také poddaní a aby se zářné právo nevztahovalo pouze na Frýdlant, ale také na Novou Ves. Podle tehdejších zákonů museli

Pivovar v Nové Vsi

novoveští odebírat (odkupovat) pivo z frýdlantského pivovaru, i když měli pivovar vlastní. Až do roku 1852 byl provoz novoveského pivovaru zajišťován z prostředků zdejšího panského statku. Personál pivovaru se skládal z pivovarnického mistra, výrobce sudů a správce sklepů a ti měli k ruce několik pomocníků a učňů. Jako první panský výrobce piva byl v záznamech z let 1677 a 1681 jmenován Hans Weber, z let 1687–97 je uváděno jméno sládky Michaela Webera. V zápisech z roku 1719 se setkáváme se jménem Hans Friedrich Schwertner.

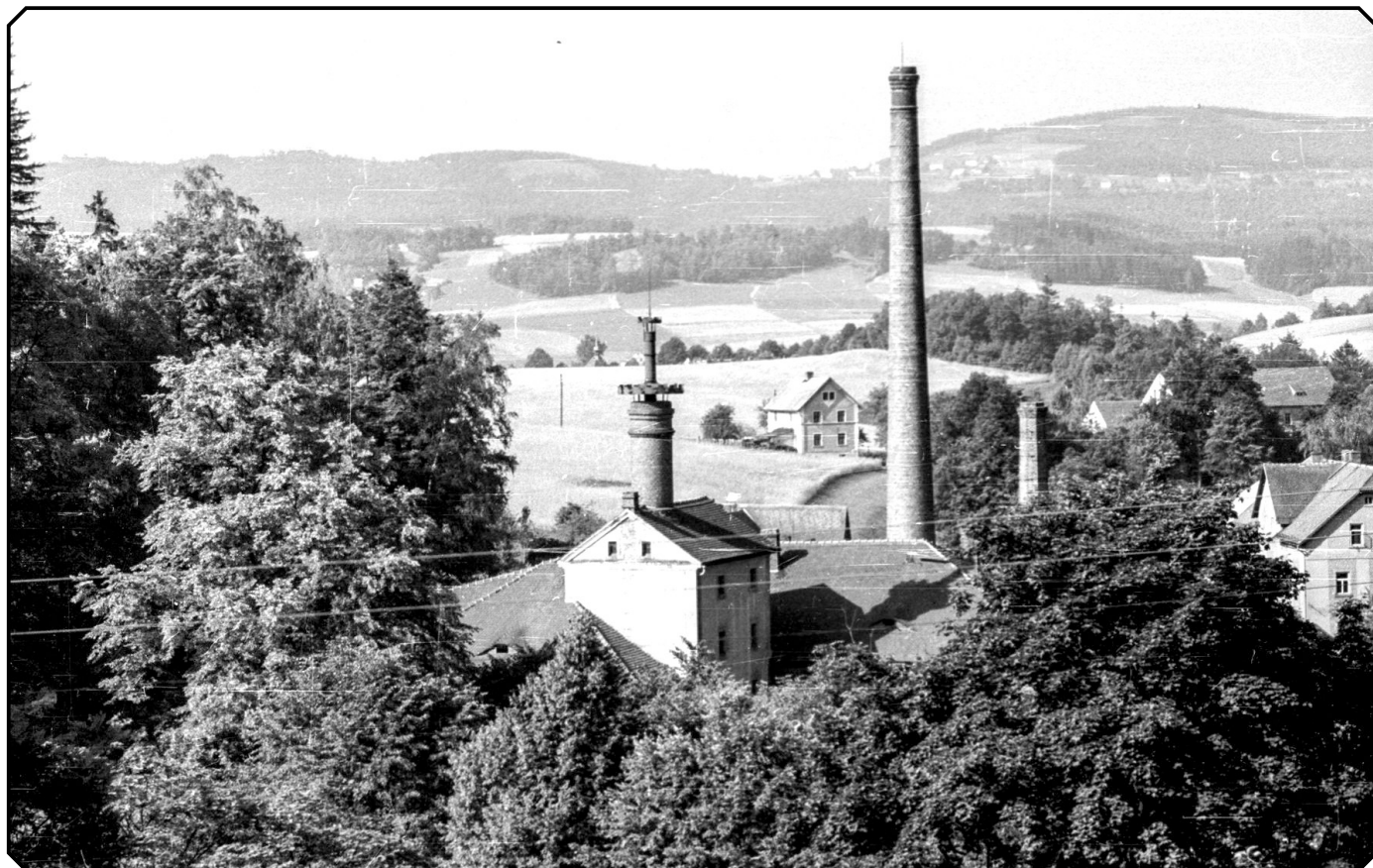
V roce 1721 řídil pivovar Christian Herzog, v roce 1722 Georg Lämmel. Po dobu dvou desetiletí řídil pivovar Johann Christian Linke. Mezi jmény nacházíme také česká příjmení, a to např. Horáček a Liška. Jako tzv. podstarší (sladovnick) působil v roce 1839 Franz Seidemann, který později přešel ve stejné funkci do pivovaru do Frýdlantu. Do Nové Vsi přišel Antonín Homola z Frýdlantu. I když financoval

G. W. H. 2

Jiří Mehl ze Střelic na Grabštejně, 15. ledna 1568 – potvrzení
v šenku na radnici. Listina také upravuje
Pergamenová činěná kůže, cca 650 x 430 mm (a

[illegible]

archiválie města Chrastavy, inv. č. 1. SOA Liberec)

Hraběcí pivovar v Nové Vsi na konci své slávy na dokumentární fotografii z 50. let 20. století.

pivovar panský statek, byl sem dosazen jako kontrolor panský úředník Georg Heinrich Bergmann, který bydlel na panském statku v tzv. zámečku. Od listopadu 1852 nastoupil do pivovaru Leopold Schauer z Kouřimi a vedl pivovar až do své smrti v červenci 1863. Po něm propachtovala pivovar jeho žena a její synové Eduard, Leopold a Heinrich. Tak vznikla firma Bratři Schauerové, která řídila pivovar až do roku 1924.

V říjnu 1925 si pronajala pivovar frýdlantská firma Niessner a Bondy. Pivovarským mistrem byl v té době Gustav Schindler z Růžku. V pivovaru byl v roce 1901 nainstalován parní pohon, v roce 1905 byly vystavěny nové stáje a byt pro kočího.

V novoveském pivovaru se ročně vyrábělo 10 000 hektolitrů piva, cena piva se v průběhu let podstatně zvyšovala. V roce 1697 prodávala vrchnost sud piva za 8 guldenů, v roce 1848 se sud piva prodával za 20 florinů a 40 krejcarů. Jeden máz piva stál tehdy 10 krejcarů. V roce 1916 stál litr piva 1 rakouskou korunu a později 4 koruny.

Pivovar byl ve vlastnictví šlechtického rodu Clam-Gallasů až do konce 2. světové války. Po ní byl pod národní správou a v roce 1948 byl znárodněn společností Severočeské pivovary n. p. Ta ho také v roce 1949 zrušila. V 70. letech 20. století došlo k demolici a dnes na jeho místě stojí bytový dům.

Pivovar na Grabštejně

Údaje o době vzniku pivovaru v grabštejnském údolí se liší. Některé udávají, že se zde vařilo pivo šest století, tedy cca od roku 1330. Původní pivovar nechala postavit vrchnost z hradu Grabštejna zřejmě jako dřevěnou stavbu s několika varnými pánvemi.

Kamenná budova pivovaru z lomového kamene a zděnými prvky byla ale postavena až v roce 1729. Pivovar produkoval zlatavý mok až do 30. let 20. století, tedy do období velké hospodářské krize. Budova s typickým pivovarským komínem pak chátrala, nějaký čas sloužily sklepy jako sklad masa pro místní armádní posádku sídlící na zámku, pak byly sklepy využívány jako sklad zeleniny. Pivovar byl zdemolován v 70. letech 20. století. Pivovarské sklepy ve skále jsou patrné dodnes.

V 19. století měl pivovar propachtován soukromník, kterého však téměř zničil vpád pruského vojska. Vojákům pivo sice chutnalo, ale neplatili a tak pachtýř málem přišel na buben. Od roku 1891 byl majitelem František hrabě Clam-Gallas a po jeho úmrtí v roce 1930 Klotilda hraběnka Clam-Gallasová. Tomuto rodu patřil pivovar až do druhé světové války.

Ve 20. století měli pivovar v nájmu Louis Bernhard, František Niessner, Otto Bondy a JUDr. Karel Winternitz (měli v nájmu i frýdlantský pivovar).

Výstav piva byl např. v roce 1904 kolem 5000 hektolitřů, po skončení 1. světové války pak klesnul téměř na polovinu a těsně před svým zánikem v roce 1931 uvařili sládci kolem 3000 hl piva.

Zkáza grabštejnského pivovaru – snímek zachycuje jeho nemilosrdnou demolici.

Porcelánové zátky od pivních a minerálových lahví.

Zámecký pivovar Frýdlant

Alespoň několika větami zmíním jediný obnovený pivovar – zámecký pivovar ve Frýdlantě.

První zmínky o pivovarnictví ve Frýdlantě pocházejí již z roku 1381, kdy se pivo vařilo přímo na hradě pro potřeby vrchnosti. Od 16. století ale už má Frýdlant vlastní pivovar na dnešním místě. Zajímavostí je, že chmel pro jeho potřebu byl pěstován přímo ve Frýdlantě a také v obcích Habartice, Višňová a Andělka. Ve 20. letech 20. století měl pivovar výstav 30 tisíc hektolitřů piva, následovala krize, válka a v roce 1949 byl pivovar znárodněn a záhy uzavřen pro „neefektivitu výroby“. Několik let v něm byl sklad zeleniny a objekt využila místní mlékárna pro zrání sýrů. Více informací se dočtete např. na internetových stránkách www.wikipedia.cz

Dnes, v době renesance malých pivovarů, máme ve svém širším okolí pivovarů opravdu hodně – ty velké: Frýdlant, Vratislavice, Cvikov, Malý Rohozec, Svižany a pak řadu menších, jako třeba Krásná Studánka a několik v Liberci a Jablonci nad Nisou.

Grabštejnský pivovar v době své prosperity na dobové pohlednici z roku 1925.

Porcelánová zátky a několik etiket z frýdlantského piva (cca 1920).

Jan Václav Gallas potvrzuje městská práva – dřívější privilegia, vč. várečného + pálení kořalky, 18. ledna 1708
Pergamenová činěná kůže 600 x 380 mm s pečeti (archiválie města Chrastavy, inv. č. 10, SOA Liberec)

Použitá literatura:

Schwertner, Rudolf: Kratzau – Schicksal einer sudeten-deutschen Stadt

Ressel, A. F.: Geschichte der Gemeinde Neundorf

Knesche, Gregor: Alt Kratzau im Bilde

Marek, Vitalij: Zapomenuté hospody, vinárny, kavárny a cukrárny na Chrastavsku

Vydra, František PhDr.: Chotyně

Vydra, František PhDr.: Nová Ves

Bulletin SPHMCH č. 242

www.starelahve.cz, www.pivovary.info, www.wikipedia.cz

Státní okresní archiv v Liberci

vzpomínky pamětníků

Bulletin společnosti přátel historie města Chrastavy

Nº 275 bylo vydáno v červenci 2021

Vydává jako přílohu Chrastavských listů a pro svoji potřebu Společnost přátel historie města Chrastavy.
Toto číslo připravil: Ivan Vydra Poděkování Petru Medřickému a Františku Krestovi.

Napsat nám můžete na e-mail: sphmch@volny.cz

